

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

138:3 • 2018

Migrant, officer och fosterlandsförrädare

Dödsdomen mot Fredrich Sahlgård och föreställningar om nationell tillhörighet i stora nordiska krigets Sverige

OLOF BLOMQVIST

Stockholms universitet

Under rättegången mot Fredrich Sahlgård i september år 1717 presenterade domarna och den anklagade två olika sätt att definiera svenskhet. Krigsrättens dödsdom visar hur den militära mobiliseringen i det stora nordiska krigets Sverige påverkade definitionen av nationell tillhörighet, samtidigt som den antyder att dessa föreställningar i slutändan ändå var underordnade andra värden. Artikeln demonstrerar därmed problemen med att sätta allt för stor tilltro till normativt källmaterial när vi vill analysera förståelsen av nationell tillhörighet under tidigmodern tid.

Inledning

Den 18 september 1717 stod kaptenlöjtnant Fredrich Sahlgård¹ inför den svenska generalkrigsrätten i Strömstad. Denne Sahlgård var officer i den danska flottan och några dagar tidigare hade han blivit tillfångatagen utanför staden tillsammans med sin besättning. Vanligen kunde en officer i hans ställning hoppas på möjligheten att utväxlas mot någon tillfångatagen svensk officer i Danmark eller i värsta fall på att få vänta ut kriget under en ganska mild fångenskap i någon avlägsen svensk småstad. Men inte denna gång. Mycket snart efter tillfångatagandet uppdagades det nämligen att Sahlgård var född i Sverige. Eftersom han nu påträffades i

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

1. I denna artikel använder jag genomgående den svenska stavningen av kaptenlöjtnantens namn som förekommer i domslutet. Att krigsrätten valde att skriva ut den anklagades namn som Sahlgård i stället för Sahlgaard kan betraktas som ännu en strategi för att definiera honom som svensk, snarare än dansk eller norrman.

Olof Blomqvist, f. 1990, är doktorand i historia vid Stockholms universitet. I sitt avhandlingsprojekt studerar han social interaktion mellan krigsfångar och lokalbefolkning under tidigt 1700-tal i Sverige, Danmark och Sachsen.

E-post: olof.blomqvist@historia.su.se

fiendens tjänst mitt under brinnande krig anklagades han för landsförräderi. Sahlgård tillbakavisade anklagelserna och menade att han inte kunde betraktas som svensk eftersom han flyttat från riket redan som barn, men det övertygade inte. Krigsrätten hävdade att bandet till fosterlandet var oupplösligt och det spelade därför inte någon roll att Sahlgård bosatt sig i Danmark, för genom att gå i dansk tjänst hade han burit avog sköld mot sin rätta herre och sitt fosterland. Sahlgård dömdes därför till döden och några dagar senare blev han arkebuserad.

Denna krigsrättegång i slutskedet av det Stora nordiska kriget är fascinerande. Episoden är ett exempel på ett välkänt tema från både tidigare och senare krigssituationer: en överlöpare blir tillfångatagen i fienduniform och avrättas för sitt förräderi. Det kan förefalla vara en ganska okomplicerad om än tragisk händelse. Vad som dock gör krigsrättegången intressant är att förräderianklagelsen inte föreföll vara självklar. Den centrala frågan under rättegången var nämligen om Sahlgård verkligen kunde definieras som svensk. Var han bunden av ett lojalitetsband till Sverige eller inte?

Som fallstudie betraktad, kan domen över Fredrich Sahlgård bidra med nya perspektiv till den redan omfattande historievetenskapliga forskningen om nationell tillhörighet under tidigmodern tid. Tidigare forskning om 1600- och 1700-talen, som kommer diskuteras mera utförligt nedan, har till stor del baserat sig på normativt källmaterial. Utifrån propaganda och lärda diskurser har dessa studier främst behandlat hur staten eller den intellektuella eliten konceptualiserade nationell tillhörighet. Mindre uppmärksamhet har ägnats hur såväl staten som andra aktörer applicerade dessa föreställningar i verkligheten.

Syftet med denna artikel är att påvisa vissa problem med att allt för tungt förlita sig på normativt källmaterial som propaganda och akademiska verk i studien av nationella föreställningar. En av rättegångens huvudfrågor var hur nationell tillhörighet skulle definieras och här argumenterade domarna, som statens representanter, och den anklagade, som enskild aktör, för helt olika uppfattningar. Vilken roll spelade föreställningar om nationell tillhörighet i krigsrättsdomen mot Fredrich Sahlgård? Och vad var det, enligt aktörerna, som gjorde någon till en svensk man?

Ett källkritiskt problem för denna fallstudie är det faktum att Sahlgårds och krigsrättens argument från rättegången bara finns tillgängliga

i en källa. Studien baserar sig i första hand på generalkrigsrättens dom från den 18 september 1717.² Några protokoll från rättegången har inte gått att finna, men enstaka referenser till krigsrättsdomen och avrättningen har påträffats i spridda källor.³ Domen redogör utförligt för Sahlgårds anförda försvar, krigsrättens motargument och motiveringen av det slutgiltiga dödsstraffet. Det är dock viktigt att ha i åtanke att det är krigsrätten som står som upphovsman bakom denna källa. Sahlgårds försvarsargument finns bara tillgängliga för oss i den version som rätten valde att återge dem och de måste därför behandlas med försiktighet. Den specifika situationen måste också tas i beaktande. Inför det hotande dödsstraffet argumenterade Sahlgård för sitt liv och det låg tveklöst i hans intresse att inte definiera sig själv som svensk.

Sahlgårds försvarsargument låg dock väldigt nära samtida naturrättsliga principer om lojalitet och undersåteskap, vilket kommer redogöras för nedan. De föreställningar om nationell tillhörighet som försvaret grundar sig på var väl förankrade i samtida normer, som påvisats av tidigare forskning. Sahlgårds argumentation byggde sålunda på tankeströmningar som var väletablerade i början av 1700-talet.

Mera uppseendeväckande är snarare att krigsrättens argumentation så tydligt tog avstånd från de naturrättsliga normerna. Domarnas resonemang avviker på flera punkter från de samtida normer som tidigare forskning påvisat och reser därför frågan om rättens argument kan betraktas som representativa för samtida föreställningar om nationell tillhörighet. Denna fråga ägnas en utförligare diskussion längre fram i artikeln, men tills vidare kan här konstateras att ett antal källor antyder att krigsrättens föreställningar om svenskhet var spridda bland svenska militärer. Denna artikel hävdar därför att krigsrättens resonemang var starkt knutet till sin historiska kontext. Domarnas resonemang bryter inte helt med tidigare forskning, utan visar klart släktskap med samtida föreställningar om eder, lojalitet och ursprung. Även som undantag be-

2. Krigsrättens dom har återfunnits som kopia. Paginering saknas i dokumentet; Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, Riksarkivet (RA).

3. Erich Grahl, som studerat militära dödsdomar 1714–1715, uppger att inga rättegångshandlingar eller protokoll har bevarats från fälttågen de åren, varför man kan anta att situationen varit likartad vid den västra armén 1717. Vare sig domböckerna från den högre krigsrätten eller generalauditörens arkiv innehåller några protokoll från det året. Erich Grahl, "Militära dödsdomar åren 1714–1715: Mildring av dödsstraff i Sverige och Finland", i *Karolinska förbundets årsbok* (1967) s. 107.

traktat är krigsrättens argumentation därför intressant som ett exempel på de motsägelsefulla föreställningar om nationell tillhörighet som var möjliga under 1700-talet.

"Nationell" tillhörighet som historiskt problem

Trots en omfattande akademisk diskussion de senaste decennierna förblir tidigmoderna föreställningar om nationell identitet svårgripbara. "Nationella" beteckningar var stapelvaror i 1700-talets språkbruk. Redan antikens författare delade in världens människor i "nationer" och sedan 1500-talet utvecklades allt mer sofistikerade scheman över nationalkaraktären hos skilda folk.⁴ Trots att vi i dag använder mer eller mindre samma vokabulär förblir det dock en omtvistad fråga hur dessa föreställningar egentligen ska förstås i relation till den moderna nations-tanken.

Ett flertal forskare, företrädda av bland andra Benedict Anderson, Ernest Gellner och Elie Kedourie, pekar ut avgörande skillnader mellan kollektiva identiteter i modern och förmodern tid. I det medeltida och tidigmoderna samhället var de kollektiva identiteterna antingen konfessionella eller baserade på lojaliteten till en furste.⁵ Nationell tillhörighet kunde definieras utifrån territoriella, religiösa eller lingvistiska kriterier, men hade en mycket låg mobiliseringspotential. Först mot slutet av 1700-talet skapades förutsättningar för att mobilisera lojalitet kring nationen som både politisk och kulturell gemenskap, enligt dessa författare. En förutsättning för detta var djupgående strukturella förändringar av det europeiska samhället, om de så utgjordes av kapitalismens genombrott, statsbyggnadsprocessen, eller upplysningstidens filosofi.⁶ För att tydligare markera skillnaderna mot den moderna nationalismen har olika forskare föreslagit andra termer för att beskriva tidigmoderna iden-

4. Peter Burke, "Frontiers of the Monstrous: National Characters in early modern Europe", i Laura Lunger Knoppers & Joan B. Landes (red.), *Monstrous Bodies / Political Monstrosities in early modern Europe* (New York 2004).

5. Se t.ex. Benedict Anderson, *Imagined Communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, 2.d edition (London 1991) s. 36; Monika Edgren, *Från Rike till Nation: Arbetspolitik, befolkningspolitik och nationell gemenskapsformering i den politiska ekonomin i Sverige under 1700-talet* (Lund 2001) s. 11; Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (New York 2009) s. 8–18; Elie Kedourie, *Nationalism* (Oxford 1993); Susan Reynolds, *Kingdoms and Communities in Western Europe 900–1300* (Oxford 1997) s. 255–256.

6. Anderson (1991); Gellner (2009); Kedourie (1993).

titeter kopplade till riket och dess folk, som "regalism",⁷ "patriotism"⁸ och "proto-nationalism".⁹

Anthony D. Smith, och ett antal forskare i hans efterföljd, ser däremot skillnaden primärt som kvantitativ, snarare än kvalitativ. Kulturella attribut och mytiska föreställningar om biologiskt släktskap har, enligt dessa författare, alltid spelat en större eller mindre roll för kollektiva gemenskaper genom historien. Den moderna nationalismen bygger på etniska identiteter med mycket äldre historier, och kan därför inte betraktas som väsensskild från förmoderna gemenskaper.¹⁰ Smith identifierar sex historiskt allmängiltiga markörer för en etnisk grupp. Gruppens medlemmar 1.) identifieras av ett gemensamt namn, 2.) delar en gemensam ursprungsmyt, 3.) delar ett historiskt minne, 4.) har en distinkt gemensam kultur, 5.) associerar sig med ett bestämt territorium och 6.) delar en känsla av solidaritet med varandra.¹¹ Dessa kriterier går sålunda att applicera på så väl antikens sumerer som nationella rörelser under 1900-talet och Smith uppmanar därför forskare att studera etniska identiteter som varaktiga historiska kategorier.¹²

I min mening riskerar nationsbegreppet i Smiths tappning att bli allt för urvattnat, då han uttryckligen gör avkall på nationens karaktär som massfenomen. Smith har dock en viktig poäng när han lyfter fram det problematiska i att karaktärisera nationen som ett modernt fenomen utifrån kriterier som i sig är uttalat moderna.¹³ Det blir ett cirkelargument. Beroende på vilken definition av nationen vi utgår ifrån finner vi den, enligt Harald Gustafsson, antingen överallt i det förmoderna källmaterialet, eller inte alls.¹⁴

7. Reynolds (1997) s. 253–254.

8. Harald Gustafsson, *Gamla Riken nya Stater: Statsbildning, politisk kultur och identiteter under Kalmarunionens upplösningsskede 1512–1541* (Stockholm 2000) s. 300.

9. Eric J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, myth, reality* (Cambridge 1990) s. 46–79.

10. Anthony D. Smith, *The ethnic origins of nations* (Oxford 1995); Jonas Nordin, *Ett fattigt men fritt folk: Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden* (Stockholm 2000); Jens Lerbom, *Mellan två riken: Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700* (Lund 2003).

11. Smith (1995) s. 22–31.

12. Smith (1995) s. 13–14.

13. Anthony D. Smith, "Dating the Nation", i Daniele Conversi (red.), *Ethnonationalism in the Contemporary World: Walker Connor and the study of nationalism* (New York 2004) s. 54.

14. Harald Gustafsson, "The Eighth Argument: Identity, Ethnicity and Political Culture in Sixteenth-Century Scandinavia", *Scandinavian Journal of History* 27 (2002).

Denna konflikt om sambandet mellan modernitet och nationell identitet har satt sin tydliga prägel på forskningen om lojalitetsföreställningar under 1600- och 1700-talen. Föreställningar om nationell identitet har framförallt undersökts i relation till statsbyggnadsprocessen i det tidigmoderna Europa. Detta har inneburit ett starkt fokus på kronologisk utveckling och motiverat forskare att framför allt undersöka kontinuiteten i, eller förändringar av, lojalitetsföreställningar i relation till Benedict Andersons teori om nationen som en "imagined community".¹⁵ I sin studie av svensk propaganda beskriver Jonas Nordin de nationella föreställningarnas linjära utveckling i Sverige och ställer upp ett schema över hur dessa föreställningar förändrades, från "intuitiv kunskap" till nationalism som politisk ideologi.¹⁶ Monika Edgren undersöker hur föreställningar om nationell gemenskap förändrades under 1700-talets lopp och diskuterar hur lojalitetsföreställningar försköts från kungen som individ till staten som opersonlig institution.¹⁷ Även Peter Ericsson, Anna Maria Forssberg och Joachim Östlund diskuterar frågan ingående i sina respektive avhandlingar.¹⁸ Alla dessa författare har i huvudsak fokuserat på staten som aktör och de föreställningar om nationell identitet som tog sig uttryck i lagstiftning och propaganda. I och med detta perspektiv presenterar författarna var för sig en i hög grad konfliktbefriad bild av samtida nationella föreställningar. Staten och dess många grenar förutsätts ha kommunicerat en konsekvent och sammanhållen definition av svenskhet och lojalitet, varför motsättningarna mellan författarnas resultat i första hand diskuteras som en fråga om tolkningar och val av källmaterial.

Genom detta perspektiv har potentiella konflikter mellan motstridiga lojalitets- och nationsföreställningar hamnat i skymundan. Vi bör inte anta att föreställningar om nationell tillhörighet var homogena, eller att den statliga propagandans föreställningar om lojalitet och nationell tillhörighet delades av hela befolkningen. Nordin argumenterar visserligen för att allmogen med stor sannolikhet delade elitens föreställningar

15. Anderson (1991) s. 26.

16. Nordin (2000) s. 446–451.

17. Edgren (2001) s. 35, 168.

18. Peter Ericsson, *Stora nordiska kriget förklarar: Karl XII och det ideologiska tilltalet* (Uppsala 2002) s. 168–171; Anna Maria Forssberg, *Att hålla folket på gott humör: Informationsspridning, krigspropaganda och mobilisering i Sverige 1655–1680* (Stockholm 2005) s. 189; Joachim Östlund, *Lyckolandet: Maktens legitimering i officiell retorik från stormaktstiden till demokratins genombrott* (Lund 2007) s. 115–116.

om nationell identitet,¹⁹ men samtidigt är svårt att hitta säkra belägg för detta påstående i källorna.

Med detta inte sagt att forskningen helt och hållet präglats av ett överhetsperspektiv. En del forskare har uppmärksammat aktörsgrupper som på skilda sätt navigerade mellan olika nationella tillhörigheter, i synnerhet i gränsområdet mellan stater. Peter Sahlins har visat hur invånarna i Cerdanya-dalen växlade mellan spansk, fransk och katalansk identitet i olika sociala relationer, medan bland andra Harald Gustafsson, Jens Lerbom och Andreas Olsson har undersökt föreställningar om svenskhet och danskhet i de forna Östdanska landskapen efter den svenska erövringen.²⁰ Dessa studier uppmärksammar hur aktörerna anpassade sig efter och utnyttjade redan givna nationella kategorier, men berör i mindre grad motsättningar rörande själva kategoriseringsprincipen som sådan.

En inspirerande artikel av Kimmo Katajala kastar dock skarpt ljus på att olika kategoriseringsprinciper kunde tillämpas för att tillskriva nationell tillhörighet under tidigmodern tid. I artikeln undersöker Katajala hur olika aktörsgrupper tillskrev varandra etnisk/nationell tillhörighet i östra Finland och det svenska rikets baltiska provinser. Han visar här att den nationella kategori som tillskrevs en viss grupp människor kunde variera kraftigt beroende på vilken annan grupp som betraktade dem. Kategoriseringsprocesserna byggde på en komplex relation mellan språk, konfession, social ställning och statstillhörighet.²¹ Katajals redogörelse demonstrerar att aktörsgrupperna var långt ifrån eniga om vem som egentligen betraktades som svensk, finsk eller rysk. Tillskrivandet av etnisk/nationell tillhörighet framstår därmed här som en omtvistad process, där flera olika kategoriseringsprinciper existerade parallellt med varandra.

19. Nordin (2000) s. 33.

20. Harald Gustafsson, "Att draga till Malmö och skaffa sig rätt: Identitetsföreställningar i skånska suppliker 1661–1699", i Fredrik Nilsson, Hanne Sanders & Ylva Stubbergaard (red.), *Öresundsgränser: Rörelser, möten och visioner* (Göteborg 2007); Jens Lerbom, *Mellan två riknen: Integration, politisk kultur och förnationell identitet på Gotland* (2003); Andreas Olsson, "Inte bara undersåtar utan också borgare: De skånska stadsinvånarnas identitetsbruk", i Fredrik Nilsson, Hanne Sanders & Stubbergaard (2007); Peter Sahlins, *Boundaries: The making of France and Spain in the Pyrenees* (Berkeley 1989).

21. Kimmo Katajala, "Early modern people(s) in borderlands: Linguistic or religious definition of 'us' and 'other'", i Madelein Hurd (red.), *Borderland Identities* (Eslöv 2006).

I likhet med Katajalas studie har denna artikel som ambition att uppmärksamma att den samtida akademiska definitionen av nationell tillhörighet var långt ifrån allenarådande under tidigmodern tid. Domen mot Fredrich Sahlgård demonstrerar att krigsrätten kunde tillämpa en definition av nationell tillhörighet som inte bara avvek från etablerade normer, utan som till och med uttryckligen förkastade dem.

Händelseförloppet

Fredrik Sahlgård hade fört kommando på en dansk slup som opererat längs den svenska västkusten. Under våren och sommaren 1717 hade han sannolikt varit med vid strider i vattnen utanför Göteborg och Strömstad för att den 4 september delta i överfallet på fyra svenska transportskutor i den bohuslänska skärgården. Fyra dagar senare hann förföljande svenskar upp den danska fartygsstyrkan och i den resulterande striden blev Sahlgård och hans besättning tillfångatagna.²²

Hur de svenska militärerna uppdagade att han var född i Sverige är oklart. I krigsrättens dom sägs ingenting om hur Sahlgårds ursprung avslöjades, men rimligtvis hade han själv all anledning att förtiga det. 30 år efter händelserna hävdade den danske historikern Casper Peter Rothe att svenskarna dömde Sahlgård efter att "hans Navn var opskreven" då han tillfångatogs.²³ Denna kommentar möjliggör viss spekulation. Det kan antyda att namnet i sig avslöjade honom, det vill säga att svenska myndigheter kände till namnet Sahlgård sedan tidigare och visste att han var född i Sverige. Sahlgårds äldre broder var örlogskapten i dansk tjänst,²⁴ så det är inte omöjligt att de svenska militärerna redan var bekanta med det utvandrade brödraparet och deras ursprung. En annan möjlig förklaring är att Sahlgårds födelseort stod angiven i fartygets maskapsrullor vilka säkerligen föll i svenskarnas händer tillsammans med fartyget. Hur det än kom sig att de svenska militärerna fått uppgift om hans födelseort beslutades tämligen omgående att Sahlgård skulle rannsakas av generalkrigsrätten.

22. Lagermark Johan August, *Striderna vid Vestkusten 1717 och 1718* (Uppsala 1887) s. 31.

23. Casper Peter Rothe, *Den Danske Søe-Heldt, Vice-Admiral Peter Tordenskiolds Levnet og Bedrifter, med Kaabere* vol.2, 2:a utgåvan (Viborg 1772) s. 310. Verket utkom första gången 1747, se C. F. Bricka, *Dansk Biografiskt Lexikon* bnd. XIV (Köpenhamn 1887–1905) s. 355–356.

24. Om Fredrich Sahlgårds broder, se till exempel: Brev från Gabriel Seth till generalauditör Fröhlich 2/10 1717, Danska fångar i Sverige och svenska i Danmark vol.1527, Riksarkivets ämnessamlingar Millitaria, RA; Olov Bergersen, *Viceadmiral Tordenskiold* bnd. 2 (Trondheim 1925) s. 684.

Rannsakingen tycks ha pågått i några dagar och domen avkunnades den 18 september. Med en utförlig motivation dömde rätten att Sahlgård skulle mista liv, ära och egendom och redan samma dag överlämnades domen till Karl XII för godkännande. Monarken accepterade krigsrättens utfall, men valde att benåda den dödsdömde från en utdragen och förnedrande död – till arkebusering.²⁵ Måndagen den 23 september skall Sahlgård sedan ha avrättats för sitt landsförräderi.²⁶

Krigsrättsdomen

I brist på förhörprotokoll tvingas denna fallstudie, som sagt, att fokusera på krigsrättens dom från den 18 september. Det är ett dokument på 13 sidor som utförligt redogör för försvarets och domstolens resonemang. Domen kan grovt delas in i fyra avsnitt: anklagelsepunkten, Sahlgårds försvar, Krigsrättens motargument och sist själva domen.

Krigsfiskalen Jonas Ugglå anförde anklagelserna mot den påstådda landsförrädaren:

[F]ull af ondsko emot sitt födelseland [skulle Sahlgård] alldeles ha åsido satt den undersätelige tro och huldhhet samt redlige kärlek som han [sin] rätta konung af en medfödd plicht tillbunden och skyldig är.²⁷

När krig brutit ut mellan Danmark och Sverige hade han tagit tjänst i danska flottan och sedan plundrat och bränt längs Sveriges kuster, heter det i anklagelsen. För dessa grova brott yrkade åklagaren att förrädaren Sahlgård, ”som en infödd swänsk”, skulle mista liv, ära och egendom.²⁸

I sitt försvar nekade Sahlgård till anklagelserna om att ha plundrat och rövat, och hävdade att han snarare givit de fattiga svenska kustborna

25. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA; Krigsrättens ursprungliga dom innebar sannolikt en vanhedrande avrättning, möjligen till och med ett så drakoniskt straff som det som vederfors Johan Reinhold von Patkul, som dömts för landsförräderi och i september 1707 avrättats genom rådbräkning. Arkebusering innebar i jämförelse en mera hedersam – och snabbare – död.

26. Brev från Lars Dalman till Generalauditör Fröhlich 21/9 1717, Riksarkivets ämnessamlingar Personhistoria (Sahlgård) (RA).

27. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

28. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

långt mer än han tagit ifrån dem. Den verkliga tvistefrågan under rättegången rörde dock inte de påstådda övergreppen i den bohusländska skärgården, utan i stället frågan om den anklagades nationella tillhörighet. Var Sahlgård bunden av ett lojalitetsband till Sverige eller inte? Var han verkligen en "swänsk man" som förrätt riket?

Sahlgård förnekade detta. Han erkände visserligen att han var född i Sverige, men menade att han inte kunde betraktas som svensk eftersom han flyttade till Norge redan som barn. Enligt domen presenterade Sahlgård inga klart formulerade juridiska argument, utan i stället ett narrativ där han redogjorde för flytten till Norge och omständigheterna som gjorde att han sedermera blev dansk soldat.²⁹

Enligt uppgift var Sahlgård född i Marstrand den 9 maj 1692 och var sålunda 25 år vid tiden för rättegången. Fadern hette Rasmus Hansson och var stadskassör i Marstrand och modern hette Anna Erichsdotter. Efter att fadern hade dött gifte modern om sig med en före detta löjtnant i svensk tjänst, som ursprungligen härstammade från Norge. Modern hade sedan ansökt hos guvernören om tillstånd att tillsammans med sina barn få flytta med den nya mannen till hans hemland – vilket hon fått – och den 1 oktober 1704 hade hon formellt uppsagt sitt borgerskap i Marstrand, fått sitt respass och lämnat landet påsken 1705.³⁰

Sahlgård var då inte med. Vid tillfället bör han ha varit tolv år, men befann sig till sjöss på ett handelsskepp och fick reda på att modern flyttat först när han återvände till Marstrand. I domen beskrivs kortfattat hur modern hade ordnat så att han skulle kunna följa efter familjen och hur han så kom till Norge, där Sahlgård omsider blivit borgare i en ospecificerad stad. När den svenska armén föll in i Norge år 1716 hade han först tjänstgjort med att hugga loss danska fartyg som legat infrusna i isen, men sedan, enligt egen uppgift, värvats till den danska flottan mot sin vilja.³¹ Detta var den berättelse som anfördes till Sahlgårds försvar.

Efter att domen presenterat den anklagades försvar bearbetade krigsrätten narrativet för att identifiera de juridiska argument Sahlgård åbe-

29. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA; Sahlgårds egen utsago bekräftades enligt krigsrätten av magistraten i Marstrand.

30. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

31. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

ropade. Domarna plockade isär berättelsen i sina beståndsdelar och genom denna process omformulerade krigsrätten försvaret i fem punkter:

1. Sahlgård hade flyttat från Sverige som barn.
2. Modern hade upphävt sitt borgerskap i Marstrand.
3. Modern hade fått respass för sig och barnen att flytta till Norge.
4. Sahlgård hade aldrig svurit någon trohetsed i Sverige.
5. Han hade tvingats gå i dansk tjänst.³²

När detta var gjort framförde krigsrätten sedan systematiskt sina motargument i motsvarande punktordning. Punkt för punkt avvisade domarna försvaret och slutsatsen var att Sahlgård, utom alla tvivel, var en svensk man som förbrutit sig mot sitt fosterland. Den påföljande domen stöddes av samtliga.

Det var uppenbart, slog domarna fast, att

Fredrich Sahlgård är en infödd swänsk, född af swänska föräldrar, men begifwit sig i krigztienst hoos sweriges fiender emot swerige, samt i gierning gripen, då han som en fiende sig uppenbarligen beredt och burit afwog skiöld ock wapen emot sin rätta herre ock fosterland. [Det var] et märkeligit prof af Gudz rättwisa hämd öfwer honom, at han kommit i theras händer, emot whilka han som en trolös infödd fördt wapn.³³

I enlighet med åklagarens yrkande dömdes därför Sahlgård att mista liv, ära och egendom "och alt detta med rätta".³⁴

Rang och lojalitet

Det faktum att Sahlgård var just officer hade stor betydelse för den slutgiltiga dödsdomen. Han var inte den ende som under dessa år ställdes inför rätta under anklagelser om att ha stridit mot Sverige, men långt ifrån alla anklagade mötte samma omilda öde som den danske kaptenlöjtnanten. Redan i januari 1704 hade kung Karl givit order om

32. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

33. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

34. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

att undersöka ifall det fanns ”någre Swenske undersåtare och vassaller” bland de krigsfångar som tillfångatagits av svenska arméer. Ifall man påträffade några svenska undersåtar i fel uniform skulle de rannsakas av en krigsrätt.³⁵ De följande krigsåren ger flera exempel på män som ställdes inför liknande förräderianklagelser som Sahlgård, till exempel urmakargesällen Westphal och fältskären Krag. De var båda födda i Sverige, men hade tillfångatagits i danska respektive ryska armén. Båda argumenterade för att de tvingats i fiendens tjänst och frikändes därmed från anklagelserna om landsförräderi.³⁶ Precis som Westphal och Krag hävdade Sahlgård att han tvingats i dansk tjänst, men till skillnad från dem blev han både dömd och avrättad.³⁷

Att domarna inte trodde på Sahlgårds försvar tillskrevs hans militära rang. Krigsrätten avfärdade påståendet om att Sahlgård tvingats i dansk tjänst med motiveringen att det var svårt att tro att han skulle ha anförtrotts kommandot över ett eget fartyg om han inte demonstrerat så väl sin lojalitet mot Danmark som sin fiendskap mot Sverige. Om han verkligen blivit tvingad, menade domarna, hade han med lätthet kunnat fly med sitt fartyg och tagit sin tillflykt i någon svensk hamn.³⁸ Det faktum att han var officer ansågs alltså vara ett oemotsägligt bevis för att Sahlgård verkligen hade begått förräderi i berätt mod och inte bara var en man som oförskyllt råkat i dansk uniform.

Till grund för detta tankesätt låg en uppfattning om att officerarens lojalitetsband hade en helt annan tyngd än den menige soldatens. Daniel Höhrath demonstrerar liknande föreställningar om lojalitet i sin studie av krigsfångar under tidigmodern tid. Han visar att det under 1600-talet fanns starka föreställningar om att meniga soldater relativt friktionsfritt kunde förmås att gå över från en stridande part till en annan. Denna praktik ska ha varit så pass accepterad av de militära ledarna att det snarare ansågs anmärkningsvärt om soldater vägrade byta sida. Förväntningarna på officerare var däremot de motsatta: de förutsattes vara

35. Brev till Ammiralitets Collegium 18/1 1704, Defensionskommissionens registratur RA.

36. Brev till Christopher Gyllenstierna 12/6 1705, Defensionskommissionens registratur, RA. Brev till Märten Lindhielm 10/8 1710, Defensionskommissionens registratur, RA.

37. Avrättningen av den livländske adelsmannen Johan Reinhold Patkul 1707 bör i jämförelse med dessa exempel betraktas som en uppgörelse med en politisk motståndare. Steget mellan Patkul och Sahlgård är avsevärt.

38. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

obrottsligt bundna till sin herre av patriotism och personlig lojalitet.³⁹

På grund av sin officersgrad kunde Sahlgård inte trovärdigt hävda att han stred för danskarna mot sin egen vilja. Genom att anta en så pass betydelsefull tjänst inom den danska flottan hade han i krigsrättens mening begått en medveten aggressionshandling mot Sverige. I egenskap av statens representant och förlängda arm, stod han i ett helt annat lojalitetsförhållande till härskaren än vad den menige soldaten gjorde, och därför dömdes han också på ett annat sätt.

Sahlgårds officersgrad verkar alltså ha spelat stor roll för att han blev dömd, men rättegången mot honom handlade samtidigt om så mycket mer än bara frågan om rang. Även om rätten slog fast att Sahlgård frivilligt stridit för danskarna behövde domarna bevisa att den anklagade också var bunden av ett lojalitetsband till Sverige för att kunna döma honom som landsförrädare. Både domarna och Sahlgård kom därför att fokusera på frågan om Sahlgårds svenskhet och presenterade genom sina respektive argument två skilda föreställningar om nationell tillhörighet.

Den juridiskt bindande eden

I centrum för rättsprocessen mot Fredrik Sahlgård stod, i juridisk mening, naturrättsliga principer om samhällskontraktet och eden. Sahlgårds försvar var formulerat i linje med den samtida naturrättens föreställningar om samhällsfördraget som ett individuellt kontrakt mellan undersåte och överhet. Krigsrättsdomarna underkände dock de naturrättsliga fundament som Sahlgårds försvar vilade på och presenterade i stället en helt annan tolkning av samhällsfördraget.

Den samtida naturrätten hade i mycket formulerats av lundaprofessorn i juridik, Samuel von Pufendorf, under andra hälften av 1600-talet. Det går inte att veta huruvida Sahlgård själv kände till Pufendorfs teorier eller ej, men vi kan lugnt utgå ifrån att krigsrättens ledamöter gjorde det. Lundaprofessorns naturrättsliga avhandlingar tillhörde de mest lästa vetenskapliga arbetena i Europa under 1600- och 1700-talen och naturrätten var mycket inflytelserik både som juridisk och politisk

39. Daniel Höhrath, "In Cartellen wird der Werth eines Gefangenen bestimmt", i Rüdiger Overmans (red.), *In der Hand des Feindes: Kriegsgefangenschaft von der Antike bis zum zweiten Weltkrieg* (Freiburg 1999) s. 160–161.

teori, inte minst i Sverige.⁴⁰ Även om det är möjligt att Sahlgård inte medvetet åberopade naturrättsliga principer, utgjorde de otvivelaktigt föreställningar som låg i tiden och var rättsliga normer som krigsrätten var tvungen att förhålla sig till. När domarna spaltade upp Sahlgårds försvar var de fem punkterna tydligt formulerade i naturrättsligt anda.

I sin avhandling om de mänskliga och medborgerliga plikterna argumenterade Pufendorf för att mänsklig samlevnad krävde ett samhällsfördrag mellan överhet och undersåtar. Genom att ingå ett sådant avtal förband sig individen att visa obrottslig lydnad mot de styrande, som i gengäld garanterade freden mellan medborgarna och beskydd från fientliga makter.⁴¹ Naturrätten föreskrev ett tvingande krav på människor att hålla givna löften, men för att ett fördrag skulle vara giltigt måste det ingås med båda parternas uttryckliga samtycke, i full vetskap om avtalets innebörd. Ett barn kunde därför inte ingå ett giltigt fördrag, menade Pufendorf, eftersom det saknade tillräckligt förstånd för att bedöma dess innebörd och konsekvenser.⁴² Bandet mellan undersåte och överhet betraktades dock inte som evigt per definition, utan hade tydliga geografiska gränser. Enligt Pufendorf upphävdes samhällsfördraget om individen flyttade från riket, med makthavarnas uttryckliga eller tysta samtycke, för att bosätta sig permanent hos en annan furste. Hon upphörde då att vara medborgare och befriades från sina plikter mot de styrande.⁴³

Dessa föreställningar ekade alla tydligt i Sahlgårds försvar. Kärnpunkten i argumentationen var att undersåtlig lojalitet utgick från en personlig ed till kronan, och att Sahlgård själv aldrig svurit – ja inte ens kunde ha svurit – en sådan ed till svenske kungen. För det första betonades att han själv varit omyndig när han lämnade landet. Eftersom han flyttat från Sverige ”förän han gådt till herrans nattward” hade han varit för ung för att sluta bindande avtal och kunde därför omöjliga ha

40. Christopher Collstedt, *Väldets väsen: Synen på militärens våld mot civilbefolkning i 1600-talets Sverige* (Lund 2012) s. 64–66; Kjell Å. Modéer, ”Inledning”, i Samuel Pufendorf, *Om de mänskliga och medborgerliga plikterna enligt naturrätten* (Stockholm 2001) s. 11; Denzer Horst, ”Samuel Pufendorfs Naturrecht in Wissenschaftssystem seiner Zeit”, i Kjell Å. Modéer (red.), *Samuel von Pufendorf 1632–1982: Ett rättshistoriskt symposium i Lund* (Stockholm 1982); Bo Lindberg, ”The Doctrine of Natural Law in 17th century Sweden”, i Modéer (1982).

41. Samuel Pufendorf, *Om de mänskliga och medborgerliga plikterna enligt naturrätten* (Stockholm 2001).

42. Pufendorf (2001) s. 98–101, 160–165, 201.

43. Pufendorf (2001) s. 203.

avlagt trohetsed till den svenska kungen. För det andra försökte försvaret överbevisa rätten om att flytten till Norge varit juridiskt riktig eftersom modern hade utverkat respass åt familjen och befriats från sina plikter i Marstrand.⁴⁴

I linje med naturrätten definierade försvaret svenskheten som undersåteskap till den svenska kungen, upprättat genom ett individuellt kontrakt mellan den enskilde undersåten och överheten. Eftersom så väl guvernören i Bohuslän som magistraten i Marstrand hade godkänt att modern flyttade till Norge hade de enligt Sahlgård, upphävt familjens förpliktelser mot den svenska kronan.⁴⁵ Den svenske kungen hade, i Sahlgårds mening, alltså inga anspråk på hans lojalitet.

Till viss del höll sig även krigsrättens motargument inom ramen för naturrätten. Domarna hävdade att magistraten i Marstrand inte hade haft befogenheter att upphäva samhällskontraktet. Förvisso kunde de befria modern och familjen från de rättigheter och skyldigheter de haft i staden, men det betydde inte att magistraten därmed löst dem från trohetsplikten till riket. Rätten framhöll vidare att Sahlgårds namn faktiskt inte stod med i moderns respass eftersom han enligt uppgift flyttat till Norge vid ett senare tillfälle. Dessutom, menade domarna, hade Sahlgård uppenbarligen varit gammal nog att tjäna sitt eget uppehälle när han lämnade landet och kunde då rimligtvis inte längre betraktats som ett barn.⁴⁶ Dessa invändningar var dock klart sekundära. Mer intressant är i stället att rätten tydligt förkastade de naturrättsliga principer som försvaret byggde på för att i stället ge uttryck för en helt annan föreställning om vad det innebar att vara svensk.

I krigsrättens mening var den nationella tillhörigheten inte formbar utan förutbestämd redan från födseln. Eftersom Sahlgård hade fötts inom det svenska rikets gränser var han bunden till fosterlandet med ett oupplösligt band. Det spelade därför ingen roll att han under uppväxten flyttat till Norge – ja till och med tillbringat mer än halva sitt liv

44. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

45. Detta var även en ståndpunkt som Sahlgårds broder gav uttryck för. I ett brev till Sahlgård (som nådde fram först flera dagar efter avrättningen) inskräpte brodern att de flyttat till Norge med Marstrandsmagistratens goda minne; Brev från kapten Sahlgård till Fredrich Sahlgård 2/10 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamling Militaria, RA.

46. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

i utlandet – för han förblev, med rättens ord, ”en infödd swänsk, ehwart han i werlden stanna må”.⁴⁷ Svenskheten var i domstolens ögon essentiell och inte en fråga om personligt val.

Krigsrätten tog avstånd från de naturrättsliga principerna om ett individuellt kontrakt mellan undersåte och överhet. Även om Sahlgård inte svurit personlig trohet till den svenska kronan förkunnade domarna att han var en svensk man, eftersom han fötts i Sverige av ”swänska” föräldrar. Föreställningen om ett essentiellt band mellan individen och fosterlandet kan vid första anblick te sig påfallande likt 1800- och 1900-talens nationalism, men en skillnad var avgörande. Krigsrätten definierade visserligen Sahlgårds svenskhet utifrån genealogiska kriterier, men vad som i deras ögon band honom till det svenska riket var inte blodsband och ett mytiskt biologiskt släktskap utan föreställningen om att han genom sina föräldrar ärvt en ed.

Det faktum att Sahlgård inte själv svurit någon trohetsed i Sverige var enligt domarna helt oväsentligt. Genom sin födsel i Bohuslän var han, i domarnas ögon, redan bunden av den ed som invånarna svurit till den svenska kronan då Danmark avträdde landskapet till Sverige efter freden i Roskilde 1658. När bohuslänningarna avlade sin ed, förklarade krigsrätten, gjordes detta ”för de ofödde så wäl som the födde” varför trohetsförklaringen var lika bindande för de då närvarande som för kommande generationer. Alla senare trohetsförklaringar som avlagts av landskapets invånare kunde därför inte betraktas som nya, konstaterade domarna, utan tjänade bara som påminnande bekräftelser av den redan ingångna eden.⁴⁸

Krigsrätten presenterade här en egen tolkning av samhällsfördraget. Den ed som bohuslänningarna avlade var till sin formulering inte individuell utan kollektiv och band för evigt alla landskapets invånare till den svenska kronan. Fastän Sahlgård hade fötts mer än 30 år efter edsavläggelsen 1658 hade trohetsplikten förmedlats till honom genom hans kollektiva tillhörighet. Inom kollektivet förmedlades eden genom arv, från generation till generation, men kollektivet i sig definierades inte av biologiska kriterier utan av territoriella. Det var som före detta

47. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

48. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

invånare i Bohuslän som krigsrätten band Sahlgård till det svenska riket, oavsett om hans mor- och farföräldrar faktiskt hade varit där och svurit eden eller ej.

En specifikt svensk föreställning om nationell tillhörighet?

Att krigsrätten på detta sätt ogiltigförklarade de naturrättsliga principer som Sahlgårds försvar stödde sig på är anmärkningsvärt. Som nämnts ovan var naturrätten mycket inflytelserik under 1600- och 1700-talen såväl i Europa generellt som i Sverige specifikt.⁴⁹ När Sahlgårds domare så tydligt förkastade naturrätten ifrågasatte de juridiska och statsrättsliga normer som var vedertagna i samtiden. Krigsrättens argumentation framstår i detta ljus som en anomali och frågan är om den kan behandlas som något annat än ett undantag.

Det finns dock tecken på att de föreställningar som krigsrätten förde fram kan ha varit mer utbredda än vad tidigare forskning ger sken av. Vissa belägg i källorna antyder att det odlades en särskild föreställning om lojalitet och nationell tillhörighet i Sverige under det stora nordiska kriget som stack ut från sin samtid.

Från dansk sida tycks det ha funnits en uppfattning om att svenskarna gick särskilt hårt fram mot påstådda förrädiska landsmän. I sin biografi över viceamiral Tordenskiöld – publicerad 30 år efter krigsrättegången i Strömstad – anmärkte Casper Peter Rothe att Sahlgård dömdes till döden ”efter den Svenske sædvanlige maade at handle mod dem der vare fødte undersaatte”.⁵⁰ Den grymma behandlingen var något som han alltså uppfattade som typiskt svensk. Det är fullt möjligt att detta omdöme är en efterhandskonstruktion, men föreställningen ekar även i Sahlgårds vittnesmål från rättegången. Enligt domen förklarade Sahlgård att han inte frivilligt velat ta tjänst i danska flottan eftersom han föreställt sig ”at det skulle gå honom illa om han kom i dhe Swänskas händer”⁵¹ – en föräning som dessvärre visade sig vara korrekt. I krigsrättens dom framträder detta implicit som ännu ett bevis på Sahlgårds skuld då det framstår som att han varit fullt medvetande om det brottsliga i att gå i dansk tjänst. Omvänt kan utsagan däremot läsas som att Sahlgård oroats

49. Se t.ex. Lindberg (1982) s.74; Modéer (2001) s. 11.

50. Rothe (1772) s. 310; Bricka (1887–1905) s. 355–356.

51. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

över att de svenska militärerna tillämpade en definition av nationella lojalitetsband som stred mot hans egen uppfattning. Sahlgård visste uppenbarligen att han riskerade att betraktas som överlöpare om han stred för det nya hemlandet mot sitt gamla. Sahlgårds bror verkar ha hyst samma farhågor. Även han var officer i den danska flottan, och enligt uppgift försökte han alltid hålla sig på avstånd från svenskarna av rädsla för att bli tillfångatagen och avrättad.⁵²

Olov Bergersen har lyft fram den svenske kaparen Johan Christian Gads öde som kontrast till Fredrich Sahlgårds. När Gad tillfångatogs av danskarna år 1718 uppdagades att han var född i Danmark. I likhet med Sahlgård försvarade han sig med att han lämnat landet i unga år och sedan tvingats i svensk krigstjänst, men till skillnad från Sahlgårds öde i Sverige verkar Gads danska domare ha accepterat den förklaringen. Gad tillbringade de sista tre krigsåren i dansk fångenskap och blev sedan frisläppt efter krigsslutet.⁵³

Självklart kan Gads och Sahlgårds öden inte ensamma tas som intäkt för att det existerade skilda föreställningar om nationell tillhörighet i Danmark och Sverige, då den ene av de anklagade var kapare och den andre var officer i flottan och fallen därför inte är fullt jämförbara. Rottes kommentar och bröderna Sahlgårds oro visar dock ändå att svenskarna hade skaffat sig ett rykte om att bruka en särskild definition av nationell tillhörighet parad med en särskilt intensiv hämndlystnad mot uppfattade lojalitetsbrott. Spår av hämndlystnad går även att finna i det svenska källmaterialet. I domens avslutningsstycke uttrycker domarna exempelvis sin belåtenhet över att förrädaren nu skulle få sin välförtjänta lön. Det var guds rättvisa hämnd som bragt honom i svenskarnas händer, menade domstolen, och förlust av liv, ära och egendom hade han förtjänat "med rätta".⁵⁴

Reaktionerna på kungens beslut att benåda Sahlgård till arkebusering ger ytterligare fog för tolkningen att Sahlgårds förräderi var en djupt rotad övertygelse hos krigsrättens domare. Genom att godkänna dödsdomen legitimerade Karl XII visserligen krigsrättens hela argumentation, men beslutet att ge den dömde förrädaren en hedervärd militär

52. Bergersen (1925) s. 844.

53. Bergersen (1925) s. 843.

54. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

avrättning orsakade tydligen starka känslor. Att så var fallet framgår i ett brev som överauditör Lars Dalman skrev till sin ämbetsbroder Ulrik Kristoffer Frölich i Stockholm, daterat Strömstad tre dagar efter Sahlgårds rättegång. Dalman hade varit en av de krigsrättsdomare som dömde Sahlgård att mista liv, ära och egendom och han förefaller ha varit missnöjd med att kungen räddat den dömde förrädaren från stegeln och hjulet. I brevet skriver auditören att det nu kommit till hans kännedom att man gjorde förberedelser för att begrava Sahlgård på kyrkogården:

[M]en efter min oförgripelige mening [...] bör han, som en för slik mißgärning dömdes ifrån ähran, ey niuta kyrckiegård, ty fast än han blifwer harquebuserat, så föllier dåck icke ther af at han skall niuta ährlig begrafning.⁵⁵

Trots den kungliga benådningen höll Dalman fast vid att Sahlgård var en man som förverkat sin ära genom att bära vapen mot Sverige och han ansåg uppenbarligen att Sahlgårds brott var så grovt att han ville ingripa för att hindra att förrädaren begravdes i vigd jord.

Beläggen är fragmentariska, men sammantaget antyder de att de föreställningar om nationell tillhörighet som krigsrätten gav uttryck för framstod som mycket märkliga på den danska sidan, samtidigt som källorna antyder att de var spridda bland samtida svenska militärer.

Plikten mot fosterlandet

I krigsrättens ögon var Fredrich Sahlgård utom alla tvivel en förrädare, men vilket lojalitetsobjekt var det egentligen som han hade förrått?

Flera tidigare forskare har framhållit att lojalitetsföreställningar i det tidigare 1700-talet var starkt kungacentrerade. Peter Ericson har studerat den svenska statens kommunikation med rikets undersåtar under det stora nordiska kriget och han hävdar att kungen spelade en central roll i den föreställda gemenskap som frammanades i kungliga förordningar. I dessa sammanhang betonades undersåtarnas plikt mot och trohet till den faderliga monarken som person, inte till kronan eller staten som institutioner.⁵⁶ Gunner Lind har visat på samma förhållanden i det sam-

55. Brev från Lars Dalman till Generalauditör Fröhlich 21/9 1717, Riksarkivets ämnessamlingar Personhistoria (Sahlgård), RA.

56. Ericsson (2002) s. 170.

tida Danmark.⁵⁷ Mot bakgrund av denna forskning skulle man kunna förvänta sig att det var förråderiet mot kungen som fick krigsrätten att döma Sahlgård till döden, men krigsrättsdomen målar upp en annan bild.

I domen över Sahlgård överskuggas det personliga sveket mot kungen nästan helt av brottet mot "fosterlandet". En närmare granskning av språkbruket i dokumentet visar att medan troheten till och plikten mot fosterlandet nämns tio gånger i domen förekommer plikten mot kungen bara fyra gånger.⁵⁸ Även monarkens placering i texten är upplysande. Kungen nämns alldeles i början och i slutet av dokumentet, när åklagaren anför Sahlgårds påstådda brott och rätten slutligen fäller sin dom. Konungen och fosterlandet uppträder då som ett par, till exempel i formuleringen att Sahlgård "fördt afwogen sköld emot sin rätta konung och fosterland".⁵⁹ I huvuddelen av domen, däremot, försvinner kungen helt från texten. När rätten tillbakavisar Sahlgårds försvar upprepas det gång på gång att det som Sahlgård försummat är plikten mot sitt fosterland.

Enligt Ericson var "fosterlandet" ett sällsynt begrepp i statens kommunikation med undersåtarna. I sitt källmaterial fann han bara ett enda exempel där begreppet har använts. Mycket vanligare var i stället det närbesläktade begreppet "fädernesland", vilket förekom i hela 58 kungliga förordningar.⁶⁰ Att krigsrättsdomen konsekvent talade om Sahlgårds brott mot "fosterlandet" snarare än mot "fäderneslandet", verkar alltså även det sticka ut från en samtida norm.

Skillnaden mellan begreppen "fosterland" och "fädernesland" kan tyckas vara hårfin, men till sina associationer bar de på betydelsefulla skillnader. Begreppet "fädernesland" bar, enligt Östlund, på mångsidiga betydelser i tidens språkbruk. Det kunde användas i konkret bemärkelse för att avse ett geografiskt område av varierande storlek (från lokal hembygd till hela riket) eller i abstrakt, syftande på samhällsordningen eller kristenheten.⁶¹ En rad svenska och danska forskare har konstaterat att "fäderneslandet"/"fædrelandet" var ett centralt politiskt begrepp

57. Gunner Lind, "Gamle Patrioter: Om kærlighed til fædrelandet i 1600-tallets Danmark", i *Søfart, Politik, Identitet* (1996) s. 110–111.

58. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

59. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

60. Ericsson (2002) s. 168–169.

61. Östlund (2007) s. 97–99.

under 1600- och 1700-talen som med tiden fick allt större betydelse för att mobilisera invånarna i de nordiska rikena till lojalitet mot staten.⁶² Det var ett begrepp med stark ideologisk laddning och anspelade både på personlig kungamakt och den ideala samhälls- och genusordningen. I den lutherska hustavlans anda var "fäderneslandet" ett land styrt av fäder, med monarken som hela rikets patriarkale husfader.⁶³

Hur fosterlandsbegreppet användes under samma tid har inte rönt samma intresse i forskningen, men det tycks vara knutet till en juridisk diskurs med gamla anor. I domen hänvisade krigsrätten uttryckligen till ordalydelsen i Karl IX:s landslag, anno 1608, som fortfarande var gällande i början av 1700-talet. I högmålsbalkens 9:e kapitel, enligt vilket Sahlgård dömdes till döden, definierades landsförrädaren som en man som "bär afwogan skiöld moth sinom rätta herra / och härgiar [...] sitt eget fosterland".⁶⁴ "Fosterlandet" saknade de patriarkala och monarkistiska associationerna hos "fäderneslandet" – begreppet lade i stället all sin betydelse på individens födelseort. Detta framgår inte minst genom att krigsrätten kopplade samman begreppet "fosterland" med adjektivet "infödd". I domen förklarade krigsrätten uttryckligen att den tolkade lagtexten så, att individens fosterland bokstavligen måste avse det land som hon föddes i.⁶⁵ Eftersom Sahlgård var född i det svenska riket var han därför definitionsmässigt en "infödd" svensk och Sverige därför hans "fosterland".

Plikten att försvara sitt fosterland var i krigsrättens mening en naturgiven lag för varje människa. Sahlgård hade av fri vilja gått i strid mot Sverige, heter det i domen, fastän en "sådan gierning strider emot den skyldighet som Gud i naturen inplantadh hafwer, hwarmedelst

62. Forssberg (2005) s. 144, 176, 189; Lind (1996) s. 91–115; Harald Ilsø, "Danskarna och deres Fædreland: Holdninger og opfattelser ca. 1550–1700", i Olle Feldbæk (red.), *Dansk Identitetshistorie I: Fædreland og modersmål 1536–1789* (Köpenhamn 1991) s. 27–41; Östlund (2007) s. 95–96; Andreas Marklund, "På Fädernas Axlar: Faderssymboler, manlighet och patriotisk gemenskap under Stora nordiska kriget", *Scandia* 71:1 (2006); Ericson (2002) s. 169.

63. Marklund (2006) s. 27–28.

64. Sveriges landzlagh, öfwerseed confirmerat och åhr 1608 publicerad worden, (1702); Högmålsbalken kapitel 9. En iakttagelse i sammanhanget är att det finns en tydlig kontrast mellan landslagens högmålsbalk och den nästan hundra år yngre militärlagstiftning som också utgjorde juridisk grund för anklagelserna mot Sahlgård. Enligt Karl IX:s landslag definierades förräderi som ett brott mot fosterlandet, medan Karl XI:s krigs- och sjöartiklar uteslutande talar om förräderi som ett brott mot monarken. Krigsrätten valde trots detta att fokusera på Sahlgårds brott mot fosterlandet.

65. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

hvar och en bör i högsta grad ock af alla krafter redeligen tiena sitt fosterland.”⁶⁶ Att Sahlgård tagit till vapen mot sitt fosterland var alltså mer än bara ett brott – det var en perversion av naturens ordning. I krigsrättens argumentation var kärleken till det egna fosterlandet en central beståndsdel i människans själva väsen och Sahlgårds handlande framstod därmed som avskyvärt, inte bara för att han försakat sin plikt, i egenskap av svensk man, utan för att han därmed också hade visat sig sakna en grundläggande mänsklig egenskap. Genom att förråda sitt fosterland hade han förbrutit sig inte bara mot människornas, utan även mot guds och naturens lagar.

”Fosterlandet” framstår alltså på intet sätt som mindre ideologiskt laddat än ”fäderneslandet” – men annorlunda. Lojalitet mot fosterlandet var inte uppenbart liktydigt med lojalitet mot kungamakten i sig, utan snarare mot riket som territoriell och politisk enhet. Enligt krigsrättens argumentation existerade det bindande lojalitetsbandet mellan infödda svenskar och deras fosterland, snarare än mellan undersåtar och deras kung.

Det går i detta sammanhang att dra tydliga kopplingar mellan krigsrättens argumentation och den forskningsdiskussion om sambandet mellan nationell identitet och den tidigmoderna statsbyggnadsprocessen som nämndes ovan. Monica Edgren hävdar att undersåtarnas trohetsplikt successivt försköts under 1700-talet, från kungen som person till staten som institution och menar att det växande behovet av att mobilisera rikets resurser för krig var en drivande faktor bakom denna utveckling i Sverige.⁶⁷ Ericsson visar på ett liknande orsakssamband. Han argumenterar för att resursmobiliseringen under det stora nordiska kriget fick stor betydelse för hur staten omformulerade relationen till undersåtarna. Ericson hävdar att kriget tvang Karl XII att anamma en retorik som allt mer byggde på att krigets bördor skulle delas lika mellan undersåtarna, oberoende av stånd och privilegier – en tanke som i längden hotade att ifrågasätta monarkens egen legitimitet.⁶⁸

Kanske kan krigsrättens fokus på ”fosterlandet” snarare än på ”fädernesland” eller ”konung” tolkas som ett tecken på just en sådan förskjut-

66. Kopia av generalkrigsrättens dom Strömstad 18/9 1717, Danska fångar i Sverige och Svenska i Danmark 1711–1720 vol. 1529, Riksarkivets ämnessamlingar Militaria, RA.

67. Edgren (2001) s. 35.

68. Ericson (2002) s. 170–171.

ning av lojalitetsobjekt som Edgren och Ericson skriver om. "Fosterlandet" utgjorde ett mera allomfattande lojalitetsobjekt än "fäderneslandet", eftersom alla infödda svenskar hade samma plikt att tjäna fosterlandet, oavsett om de var adelsmän eller bönder. Vidare kan fosterlandsbegreppet möjligen betraktas som ett effektivare lojalitetsobjekt för resursmobilisering eftersom det antydde en relation som var närmast ensidig. Medan "fäderneslandet" målade upp ett ideal av en landsfader och hans barn som ömsesidigt visar varandra omtanke respektive lydnad, krävde det opersonliga fosterlandet villkorslöst de inföddas lojalitet. Plikten mot fosterlandet uppmanade till uppoffringar utan motprestationer.

Olika definitionsprinciper

De föreställningar om Sahlgårds nationella tillhörighet som domarna och försvaret framförde under rättegången grundade sig på två olika definitionsprinciper. Sahlgårds argument utgick ifrån att individens hemvist bestämde den nationella tillhörigheten. Eftersom eden var både individuell och omförhandlingsbar bytte Sahlgård, enligt detta synsätt, nationell tillhörighet i och med att han flyttade från Sverige till Norge. Krigsrätten, å andra sidan, hävdade att den nationella tillhörigheten bestämdes av födelseorten. Eftersom den bindande eden var både kollektiv och ärftlig var lojalitetsplikten mot fosterlandet en essentiell del av människans väsen och därmed oföränderlig.

Båda dessa definitionsprinciper går att härleda till samtida tankar om territoriella kriterier för definitionen av nationell tillhörighet, som även påvisats av tidigare forskning. Flera studier av 1700-talets Sverige har pekat på att bofasthet i riket var ett centralt kriterium för att en individ skulle betraktas som svensk.⁶⁹ Jens Lerbom har dessutom visat att födelseorten kunde vara minst lika central.⁷⁰ Så väl Eric Hobsbawm som Elie Kedourie demonstrerar att en nation i tidigmodernt språkbruk både kunde beteckna de samlade invånarna i en provins eller en grupp människor, till exempel studenter, som förenades av sin gemensamma födelseort.⁷¹

69. Edgren (2001) s. 68; Olle Ferm, *State-formative tendencies, political struggle and the rise of nationalism in late Medieval Sweden* (Stockholm 2002) s. 16–17; Nordin (2000) s. 114; Östlund (2007) s. 83.

70. Jens Lerbom, "För Gud och kung, släkt och vänner: Folkliga föreställningar om svenskhet under tidigt 1600-tal", *Historisk tidskrift* 133:2 (2013) s. 195.

71. Hobsbawm (1990) s. 16–17; Kedourie (1993) s. 5–11.

Sällan eller aldrig kommenterar forskningen den potentiella konflikt som kunde uppstå mellan dessa definierade principer. Säkert är detta en följd av att samtida akademiska teorier bevisligen blandade båda tolkningarna. Bland de kriterier som Olof Rudbeck (1630-1702) slog fast för att identifiera en "nation" nämnde han att den kunde definieras av gemensamt ursprung så väl som av människor som bebodde ett visst territorium.⁷² Både Susan Reynolds och Jonas Nordin visar att definitioner av nationell tillhörighet i Västeuropa under medeltiden och tidigmodern tid kunde vara inkonsekventa, men att detta inte upplevdes som ett allvarligt problem i sin samtid.⁷³ Rättegången mot Fredrich Sahlgård visar dock tydligt att frågan inte var helt oproblematisksk.

Sahlgård levde uppenbarligen i en värld där människor rörde sig över riksgränser och riksgränser ibland även rörde sig över människor. Han föddes i en del av det svenska riket som bara en dryg generation tidigare varit en självklar del av Norge. Av hans livshistoria framgår att han själv tidigt gav sig ut på havet där han med stor sannolikhet fick erfarenhet av att korsa gränser, innan han lämnade Sverige för gott tillsammans med mor och syskon. Hans styvfar, å sin sida, kom från Norge men flyttade till Sverige, där han först tjänstgjorde som officer i den svenska armén och sedan gifte sig, innan han flytta tillbaka till sitt födelseland. Jelle van Lottum, Jan Lucassen och Lex van Voss presenterar liknande samtida livshistorier i sin studie av nationella föreställningar hos tillfångatagna sjömän i England. Matrosen William Jacobsoon, exempelvis, kom ursprungligen från Skottland, men hade bott flera år i Nederländerna, ändrat stavningen på sitt efternamn och betraktade numera sig själv som "a subject of the states of Holland".⁷⁴ Både Sahlgård och William Jacobson verkar alltså ha uppfattat nationell identitet, eller i alla fall statslojalitet, som något flytande, som kunde förändras beroende på omständigheterna.

När människor migrerade från ett rike till ett annat och individens hemvist och födelseort inte längre var densamma, vilken lojalitetsplikt ansågs då väga tyngst? Denna motsättning spelade rimligtvis en obetydlig roll så länge den juridiskt bindande relationen mellan överhet

72. Nordin (2000) s. 22.

73. Nordin (2000) s. 281-282; Reynolds (1997) s. 250-261.

74. Jelle van Lottum, Jan Lucassen, Lex Heerma van Voss, "Sailors, National and International Labour Markets and National Identity, 1600-1850", i Richard Unger (red.), *Shipping and Economic Growth 1350-1800* (Boston 2011) s. 345-349.

och undersåtar ansågs utgå ifrån en individuell trohetsförklaring till monarken. Nordin konstaterar att undersåteskap och nationalitet inte nödvändigtvis behövde sammanfalla under 1600- och 1700-talen och att nationstillhörighet i ett sådant klimat hade en låg politisk relevans.⁷⁵ Fallet Sahlgård visar dock att motsättningen mellan lojalitet mot födelseorten och hemvisten bevisligen kunde bli en källa till konflikt. När de svenska krigsrättsdomarna avfärdade de naturrättsliga principerna om ett individuellt ingånget samhällsfördrag aktiverade de denna definitionsproblematik. I stället för att utgå från en individuell trohetsed, som Pufendorfs lära slog fast, valde krigsrätten att koppla samman lojaliteten till riket med nationell tillhörighet definierad utifrån geografisk födelseort. Teoretikerna kunde möjligen sopa eventuella motsättningar mellan hemvist eller födelseort som grunden för nationell tillhörighet under mattan, men dödsdomen mot Fredrich Sahlgård visar hur motsättningen kunde få allvarliga konsekvenser när nationell tillhörighet skulle definieras i praktiken, i en rättssituation.

Ett gemensamt drag är värt att uppmärksamma i de olika föreställningar om nationell tillhörighet som Sahlgård och krigsrätten framförde. I skarp kontrast med den moderna nationalismen anförde ingen av dem kulturella kriterier för nationell tillhörighet. Det fördes aldrig någon diskussion i domen om skillnaden mellan svenskt och danskt/norskt, och varken språk eller seder åberopades som argument eller bevis. Även på denna punkt stämmer resultatet väl överens med tidigare forskning. Nils Ekdahl och Joachim Östlund har båda konstaterat att etniska markörer spelade en obetydlig roll för identitetsskapande i deras respektive källmaterial.⁷⁶ Föreställningen om ett gemensamt, mytiskt, ursprung som Anthony D. Smith betonat är också frånvarande.⁷⁷ De genealogiska argument som krigsrätten använde sig av handlade om att eden till riket var ärftlig och var alltså inte liktydigt med att åberopa ett gemensamt biologiskt eller kulturellt ursprung. Den svenskhet som både Sahlgård och domarna definierade var inte knuten till ett etniskt folk, utan primärt till rikets territorium.

75. Nordin (2000) s. 283–284.

76. Nils Ekdahl, "Guds och Swea barn: Religion och nationell identitet i 1700-talets Sverige", i Åsa Karlsson & Bo Lindberg (red.), *Nationalism och nationell identitet i 1700-talets Sverige* (Uppsala 2002) s. 62; Gustafsson (2000); Östlund (2007) s. 115.

77. Smith (1986) s. 13–14.

Avslutande diskussion

Vi återvänder så till frågan vad den nationella tillhörigheten spelade för roll under rättegången mot Fredrich Sahlgård. I en mening betydde den allt. Varken domarna eller den anklagade ifrågasatte någonsin värdet av att vara en "swänsk man". Den nationella tillhörigheten ansågs utgå från ett edsvuret samhällsfördrag mellan överhet och undersåtar och båda parter i rättegången accepterade att den svensk som svikit sin plikt skulle dömas som förrädare. Tvistefrågan rörde i stället om Sahlgård verkligen kunde betraktas som svensk. Krigsrätten och Sahlgård argumenterade för helt olika föreställningar om hur den nationella tillhörigheten skulle definieras. Där försvaret hävdade att eden ytterst var individuell och upprättad genom fritt val, slog domarna fast att den var kollektiv och förmedlad genom arv.

I grund och botten handlade motsättningen om huruvida det var hemvisten eller födelseorten som avgjorde den nationella tillhörigheten. Samtida teorier öppnade upp för båda uppfattningarna. Med stöd i naturrätten argumenterade Sahlgård för att det i slutändan var individens hemvist som avgjorde nationaliteten, medan domarna, med utgångspunkt i lagbokens fosterlandsbegrepp och föreställningar om inföddhet, i stället hävdade att plikten mot födelseorten trumfades alla andra lojaliteter. Dessa argumentationslinjer bör betraktas som två tydligt formulerade och ömsesidigt uteslutande definitionsprinciper gällande nationell tillhörighet. Krigsrätten presenterade inte en annan alternativ tolkning av naturrätten – den gick i uttrycklig polemik mot vedertagna juridiska normer och formulerade en helt annan föreställning om vad det innebar att vara svensk.

Som fallstudie exemplifierar domen mot Sahlgård det normativa källmaterialets begränsningar och således även behovet av att problematisera de tolkningar som baserats på den typen av material. Ericsson, Nordin och Östlund, med flera, har i huvudsak utgått ifrån statlig propaganda och akademiska diskurser i sina studier, men detta material säger inte särskilt mycket om den betydelse som nationell tillhörighet gavs i praktiken. I likhet med Katajalas redogörelse för nationskategorisering i 1600-talets Baltikum visar denna fallstudie att olika aktörer kunde tillämpa definitioner av nationell tillhörighet som inte motsvarade föreställningarna i normativa källor. Vad som är uppseendeväckande i rättegången mot Sahlgård är att just krigsrättsdomarna – i egenskap av

statens representanter – uttryckte föreställningar om nationell tillhörighet som på ett uppenbart sätt avvek från den som framfördes i den samtida propagandan och den akademiskt etablerade naturrätten. Att krigsrättens resonemang avviker starkt från resultaten i tidigare forskning framgår inte minst av begreppsanvändningen. Det politiskt gångbara begreppet ”fäderneslandet”, som innehar en central roll i tidigare forskning, är helt frånvarande i texten. Krigsrätten formulerade i stället sin essentiella definition av svenskhet utifrån begreppet ”fosterland”, som i gengäld lyser närmast helt med sin frånvaro i forskningen.

Fallstudien ger vidare ett antal intressanta implikationer vad gäller föreställningar om nationell tillhörighet under det tidiga 1700-talet. Källorna ger intrycket av att det existerade en skillnad mellan synen på nationell tillhörighet i Danmark och Sverige. Casper Peter Rothe och bröderna Sahlgård antyder att krigsrättens avståndstagande från de naturrättsliga normerna inte skulle ha varit en engångshändelse, utan att det var något som de svenska militärerna satt i system. De ger uttryck för att svenskarna vanemässigt tillämpade en definition av nationell tillhörighet som avvek från de naturrättsliga föreställningar som var norm i Danmark. Överauditörens upprörda brev till Stockholm pekar samtidigt på att dödsdomen motiverades av en moraliskt rotad övertygelse om Sahlgårds skuld mot fosterlandet, samtidigt som Karl XII:s godkännande av krigsrättens dom tyder på att föreställningen om essentiell svenskhet hade stöd i rikets politiska ledning. Det finns dock inte belagt i tidigare forskning att det skulle ha existerat en inneboende skillnad mellan nationsföreställningarna i de nordiska grannrikerna.

Krigsrättens resonemang måste ses i ljuset av krigssituationen och den intensiva resursmobiliseringen i det svenska riket. Edgren och Ericsson har redan argumenterat för att krigsansträngningarna under det stora nordiska kriget fick betydande konsekvenser för de lojalitetsföreställningar som den svenska staten kommunicerade till rikets undersåtar.⁷⁸ Krigsrättens föreställning om essentiell nationell tillhörighet är möjlig att betrakta som ett extremt utslag av samma utveckling. Den intensiva resursmobiliseringen i Sverige ställde tveklöst lojalitetsföreställningar på sin spets och kan ha motiverat en definition av nationell tillhörighet som entydigt underkände alla andra trohetsband till förmån för lojali-

78. Ericsson (2002) s. 170; Edgren (2001) s. 35.

teten mot riket. I stället för att tolka krigsrättens argumentation som ett utslag av en inneboende skillnad mellan lojalitetsföreställningar i Danmark och Sverige kan den ses som ett resultat av den militära mobiliseringen. Avrättningen av Fredrich Sahlgård blev ett sätt för krigsrätten att statuera ett exempel om att ingen kunde avsvära sig plikten mot fosterlandet – vad naturrätten än hade att säga om saken.

Krigsrättsdomen kan på så sätt relateras till den pågående statsbildningsprocessen. Mot bakgrund av tidigare forskning kan krigsrättens argument möjligen betraktas som resultatet av en utveckling där lojalitetsföreställningar försköts från kungen som individ till riket och staten som institution. I jämförelse med Sahlgårds naturrättsliga föreställning om en personlig bindande ed mellan överhet och undersåte skulle krigsrättens argument om en medfödd plikt mot fosterlandet i så fall tyda på att statsbildningsprocessen och resursmobiliseringen satt större avtryck i det stora nordiska krigets Sverige än i Danmark. Krigsrättens essentiella svenskhet skulle i så fall representera en mer modern syn nationell tillhörighet. Det är en möjlig förklaring, även om krigsrättens resonemang om den ärvda eden förefaller ligga långt ifrån 1800- och 1900-talens nationsföreställningar, då det varken uppvisar spår av etniska kriterier eller en medborgartanke i den franska revolutionens anda.

Mer intressant är, i min mening, att domen mot Fredrich Sahlgård antyder en stark godtycklighet vad gäller den juridiska betydelsen av nationell tillhörighet. Forskningen har slagit fast att naturrätten var den dominerande juridiska normen i samtiden och Sahlgårds försvar var mönstergillt formulerat efter naturrättsliga principer. Utifrån detta perspektiv kunde han omöjligen betraktas vare sig som svensk eller förrädare. Vi kan utgå från att krigsrättens domare var drillade i naturrätt, men trots all sin skolning tvekade de inte att döma Sahlgård till döden – tvärt om. De inte bara dömde honom utan utformade en argumentation som medvetet och systematiskt slog sönder naturrättens grunder. Krigsrätten *ville* avrätta Sahlgård för förräderi, kände sig tvungna att motivera dödsdomen och hade uppenbarligen inga större problem med att hitta argument i sin samtid för att göra just detta.

Sahlgårds öde tyder möjligen, trots allt, på att föreställningar om nationell tillhörighet egentligen spelade en ganska liten roll under rättegången. Krigsrätten motiverade dödsdomen med argument som kraftigt avvek från så väl etablerade naturrättsliga normer som från

de lojalitetsföreställningar som kommunicerades i den samtida statliga propagandan. Möjligen var detta ett utslag av att krigsrättsdomarnas föreställningar om nationell tillhörighet innehöll ett stort mått av flexibilitet. Den nationella tillhörigheten var närmast instrumentell i domen och antyder därmed att andra värden uppfattades som viktigare. Ett sådant exempel var Sahlgårds rang. Det faktum att han var officer innebar bevisligen att han behandlades på ett helt annat sätt än urmakargesällen Westphal och fältskären Krag. En officer befann sig i en helt annan relation till staten än den menige soldaten och plikten mot fosterlandet var uppenbarligen inte lika bindande för dem båda.

Vi löper risken att läsa in för mycket av vår egen tids nationella föreställningar i källmaterialet. När Johan August Lagermark, år 1887, nämnde Sahlgårds öde i förbigående såg han ingen anledning att ifrågasätta orsaken bakom dödsdomen. Sahlgård blev "så som född svensk, ställd inför krigsrätt, dömd till döden och arkebuserad".⁷⁹ I en mening hade han rätt – förräderianklagelsen baserade sig på det faktum att Sahlgård var född i Sverige. Frågan är dock om inte argumentationen kring svenskhet i detta fall döljer andra föreställningar som varit minst lika viktiga. Krigsrättsdomarna var uppenbarligen tvungna att förhålla sig till definitionen av nationell tillhörighet, men predikan om Sahlgårds brott mot fosterlandet verkar samtidigt ha varit mer förankrad i föreställningar om rangens och edens betydelse, än i termer av en "imagined community" i Benedict Andersons anda.⁸⁰ Det är uppenbart att det i sammanhanget spelade roll att definiera Sahlgård som en "swänsk man", men inte nödvändigtvis *hur* eller *varför* det gjorde det.

79. Lagermark (1887) s. 31.

80. Anderson (1991) s. 26.

Migrant, officer and traitor to the motherland: the death sentence against Fredrich Sahlgård and perceptions of national belonging in Sweden during the Great Northern War

In September 1717, the Danish officer Fredrich Sahlgård faced a Swedish court martial accused of treason. During his trial, defining Sahlgård's nationality became a focal question. Sahlgård was born in Sweden but had moved to Norway as a child, and the defendant therefore claimed that he could not be considered a Swedish subject. His judges, however, argued that Sahlgård was a Swedish subject by birth and therefore bound by both God and nature to protect his native land. On the basis of this argument the court found Sahlgård guilty and sentenced him to death. A few days later he was executed.

This court martial trial from the Great Northern War reveals the limitations of studying perceptions of national identity through normative sources. Analyses of national identity in early modern Sweden have primarily focused on ideas of Swedishness communicated by state propaganda and elite discourse. Several scholars have claimed that contemporary perceptions of loyalty were strongly centred on the person of the monarch and expressed by the politically potent term "fatherland" (Sw. *fädernesland*). These sources tell us little about the practical application of notions of nationality, however. During Sahlgård's trial the military court defined Swedishness in a way that not only ran counter to, but expressly rejected, contemporary norms. The judges rejected the foundations of natural law, despite its status as contemporary legal dogma, and formulated an essentialist definition of nationality, based around the concept of "motherland" (sw. *fosterland*) – completely disregarding the royal propaganda.

On the one hand, the case study suggests that the intense military mobilization in early 18th-century Sweden had a significant impact on perceptions of national identity within the Swedish army. The arguments of the court diverge from both contemporary Swedish and European norms identified by previous research. On the other hand, the study questions the role played by national identity in the trial. Sahlgård was sentenced to death for being a Swede serving in the Danish Army, but notions of oaths and rank seem to have been just as important in defining bonds of loyalty as definitions of nationality – if not more so.

Keywords: Sweden, Denmark, 18th century, great northern war, national identity, natural law